

О. М. ХОЛОДЬОН

Інститут української мови Національної академії наук України
м. Київ, Україна
Електронна пошта: kholodonolena@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7546-6479>

ДІЄСЛІВНА ЛЕКСИКА Й СЕМАНТИКА В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ (лексикографічний аспект)

У статті розглянуто проблему представлення діалектної дієслівної лексики та семантики в українських діалектних словниках, які є джерелом важливої діалектної інформації. Матеріал дослідження — кілька українських репрезентативних лексикографічних праць, які дозволяють висвітлити порушену проблему. Як з'ясувалося, діалектній дієслівній лексиці присвячено лише дві окремі диференційні лексикографічні праці С. Є. Панцьо (лемківський говір), які відносять до реконструктивних словників, у решті — дієслівну лексику і семантику поряд з іншими частинами мови. У загальних і тематичних словниках, які присвячені говору, групі говірок чи одній говірці, представлено диференційно і недиференційно дієслівну лексику, що належить до різних лексико-семантичних груп: мовлення (напр.: лемк. *рѣчи*, поліс. *балдікать*), пересування (напр.: лемк. *крачати*, поліс. *лідкати*), споживання (напр.: лемк. *звантолїти*, поліс. *папастї*), сприйняття (напр.: лемк. *припатр'ятися*, поліс. *паглядѣть*), завдання удару (напр.: лемк. *масакрувати*, поліс. *атклезати*) тощо, та простежено дієслівні лексико-семантичні явища (синонімію, полісемію, омонімію). У словниках, які побудовані за гніздовим способом, за так званою «никончуківською схемою», репрезентовано назви процесів, що пов'язані, наприклад, з традиційними подільськими ремеслами (теслярство і столярство, бондарство, стельмаство, ковальство, плетіння, каменярство). Такі словники називають тематичними або семантичними словниками. Сьогодні у діалектних словниках автори фіксують складну семантичну структуру дієслів, представляють різні форми опису їхньої семантики (нульова презентація значення, наведення літературних еквівалентів до діалектних слів та докладне пояснення значення), подають сталі словосполучення з опорними дієсловами з метою оприаявити їхню широку сполучуваність (напр.: гуц. *лісти в бійку*, *лісти в очі*, *лісти в пекло*), звертають увагу на семантику дієслів, що може залежати від їхнього виду (напр.: закарп. *бенькати* і *бенькнути*, *бѣхати* і *бѣхнути*), та наводять «фотографії-цитати» до реєстрових дієслів (напр.: гуц. *віхтувати*, *клáпцати*, *кислѣчитисе*). У дослідженні окреслено перспективи подальшого вивчення діалектної дієслівної лексики та семантики в українських говорах.

Ключові слова: українські говори, лексикографічний аспект, дієслівна лексика, дієслівна семантика, лексико-семантична група дієслів, дієслівні лексико-семантичні явища, сполучуваність дієслів.

У сучасній українській діалектології актуальним є лексикографічне опрацювання діалектної лексики й семантики. Науковці наголошували на важливості лексикографічних досліджень як української літературної, так і діалектної мови [Гримашевич : 129], зокрема «для пізнання краю слугують путівники чи етнографічні записи, а для пізнання мови чи говірки — словники» [Хобзей 2015 : 51], «діалектні словники — це те джерело інформації, яке буде показувати наші витoki, глибину нашу, нашу історичну і культурну пам'ять, наші зв'язки у слов'янському світі, і тому до створення таких словників нас закликає саме життя», адже «багатство і широта мовних явищ, які є в діалектах, у десятки разів перебивають ту кількість мовних одиниць, які є і з якими працюють дослідники літературної мови» [Кобирилка 2014 : 113].

Дослідники описували стан вивчення лексики тваринництва (В. М. Куриленко), лексики мисливства (Г. Л. Аркушин), лексики харчування (Є. Д. Турчин), назв одягу та взуття (Г. І. Гримашевич), ботанічної лексики (М. В. Поістогова, І. В. Гороф'янюк, Р. С. Омельковець, Т. П. Кукса, О. А. Дакі), лексики на позначення людини (В. В. Лєснова, Л. Я. Колєсник), весільної лексики (Н. В. Хібеба), лексики пастухування (Т. О. Ястремська), ентомологічної лексики (Л. М. Шуст), лексики родинних обрядів (О. А. Жвава), назв їжі та кухонного начиння (В. П. Різник), орнітолексики (Я. О. Литвиненко) та ін., проте стан дослідження діалектної дієслівної лексики і семантики в українських говорах описано недостатньо ¹, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження — проаналізувати стан вивчення діалектної дієслівної лексики й семантики в лексикографічному аспекті, звернути увагу на основні проблеми в їх подальшому дослідженні.

Науковці відзначають, що увага до діалектної лексики загострена «у зв'язку з необхідністю забезпечити надійним матеріалом галузі мовознавства та суміжні науки, які безпосередньо пов'язані з реконструкцією давнього стану матеріальної і духовної культури носіїв мови» [Гриценко 1984 : 3], тому потрібно фіксувати «скарби» діалектної мови, місцеві мовні «золотинки» [Русак : 143] ².

Діалектна дієслівна лексика і семантика окремо представлена в диференційних лексикографічних джерелах С. Є. Панцьо «Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика)» 1997 р. та 2009 р. видання [Панцьо 1997; Панцьо 2009]. В останньому виданні авторка з 37 населених пунктів наводить понад 800 реєстрових слів — абеткованих дієслівних лексем найрізноманітніших тематичних та лексико-семантичних груп:

1) мовлення: *рєчи* 'говорити, сказати', *радїти* 'говорити, розмовляти', *погварїти* 'поговорити', *райцувати* 'вести розмову', *телефєніти* 'говорити дурниці', *мамрати* 'говорити незрозуміле', *шипрати* 'шепотіти', *паркотати* 'бубоніти', *повідати* 'розповідати', *огвар'яти* 'обмовляти', *звідати(ся)* 'запитати', *позвідати* 'розпитати', *одрєкти* 'відповісти', *пораїти* 'порадити', *підпівісти* 'підказати', *токмітися* 'домовлятися, погоджуватися' та ін.;

¹ Про напрями та стан дослідження дієслова в літературній і діалектній мовах з когнітивного погляду див.: [Міроненко].

² За словами самих діалектоносіїв (східнополіські говірки), — *сама'родк'і*: «Йа'но ўже 'тойє / шо м'ї йази'кам'ї / [...] / ти н'є п'єр'єда'с'ї йа'го дру'тому н'є й-ак / н'є п'єр'є'дат' / [...] / дак 'йєта з найєш *сама'родк'і* та к'їє / *сама'родк'і* 'єта с'лов'ї / 'єта н'ї з к'н'їжк'ї / н'ї з 'чога //» (с. Кренидівка, Середино-Будський р-н, Сумська обл.) (експедиційні записи автора).

2) пересування: *крача́ти* 'йти, крокувати', *чепер'яти*, *чепул'яти* 'шкунтильгати', *пришкінта́ти* 'пришкандибати', *шлянта́ти* 'швендяти', *шмайтати́* 'іти криво', *скурі́тися* 'втекти, швидко піти після вчиненої шкоди', *біциклюва́ти* 'їздити на велосипеді', *санка́тися* 'кататися на санках' та ін.;

3) споживання: *звантолі́ти* 'з'їсти', *кварува́ти* 'ласувати', *пролыгну́ти* 'проковтнути', *ожер́ти(ся)*, *ожирати́* 'об'їсти', *сербати́* 'сьорбати', *напавати́* 'напувати, поїти', *трубі́ти* 'багато пити', *фриштикува́ти* 'запивати' та ін.;

4) конкретної фізичної дії: *чипчи́ти* 'завивати чепець', *навузі́ти* 'рублити, прив'язувати мотузком на возі', *кавальцюва́ти* 'різати на шматки', *розшкі́пнути* 'розколоти', *загартати́* 'одягати', *зді́ти* 'одягти', *приді́вати* 'одягати, вбирати', *парадува́тися*, *параді́тися* 'гарно вдягатися', *спаружі́ти* 'зварити, зготувати їжу', *капарі́ти* *знев.* 'готувати їжу' та ін.;

5) сприйняття: *смотрі́ти* 'дивитися', *попатрі́ти* 'подивитися', *подивл'яти* 'бачити, дивитися', *вздрі́ти* 'побачити, угледіти', *шлепачи́ти* 'дивитися зі злом', *призерати́ся*, *припатр'яти́ся* 'приглядатися' та ін.;

6) буття: *бы́ти* 1) 'бути'; 2) 'існувати'; 3) 'перебувати', *коморі́ти* 'жити на квартирі', *ма́тися* 'жити заможньо', *мина́тися* 'померти', *завіси́ти(ся)* 'повішатися', *згі́гнути* 'околіти' та ін.;

7) завдання удару: *кропну́ти*, *ценькну́ти* 'вдарити', *праска́ти*, *прасну́ти* 'вдаряти', *бевха́ти* 'вдарити глухо', *малата́ти* 'бити, лупцювати', *штурі́ти* 'стусонутити, штовхнути', *масакрува́ти* 'битися' та ін.;

8) трудової діяльності: *пацькорі́ти* 'робити недбало, неохайно', *партолі́ти* 'робити абияк', *оначі́ти*, *вионачі́ти*, *заоначі́ти* 'щось робити, змінити', *мимра́ти* 'робити повільно', *мозолі́ти* 'важко працювати', *легейда́ти* 'лінуватися', *белеюва́ти* 'дармувати, байдикувати' та ін.;

9) мислення: *здума́ти* 'надумати, придумати', *застановля́ти(ся)* 'задумуватися', *спом'яну́ти* 'пригадати', *тямі́ти* 'пам'ятати' та ін.;

10) бажання: *бажі́ти* 'хотіти', *жада́ти* 'бажати, хотіти', *запра́гти(ся)* 'забажати, захотіти', *потре́бува́ти* 'мати в чомусь потребу' та ін.

Семантику реєстрових слів розкрито за допомогою пояснень-синонімів української літературної мови та іноді описових пояснень, до кожного реєстрового слова подано контекст уживання діалектного дієслова. Подібні словники дослідники відносять до *реконструктивних словників* [Гриценко 2013; Кобири́нка 2014 : 113].

У решті лексикографічних праць дієслівну лексику подано поряд з іншими частинами мови. Серед них:

1) загальні словники:

а) словники, які репрезентують говір як цілість: І. Г. Верхратський «Говір батюків» (Львів, 1912), П. С. Лисенко «Словник поліських говорів» (Київ, 1974), М. Й. Онишкевич «Словник бойківських говірок» у двох частинах (Київ, 1984), Г. Л. Аркушин «Словник західнополіських говірок» у двох томах (Луцьк, 2000), «Словник буковинських говірок» (Чернівці, 2005), К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко, Т. П. Терновська, В. Д. Ужченко «Словник українських східнословобожанських говірок» (Луганськ, 2002), Г. Ф. Шило «Наддністрянський регіональний словник» (Львів, 2008), М. А. Грицак «Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області» (Київ, 2017) та ін.;

б) словники, що репрезентують групу говірок чи одну говірку: С. Л. Ніколаєва та М. М. Толстая «Словарь карпатоукраинского торуньского говора:

с грамматическими образцами текстов» (Москва, 2001), М. Негрич «Скарби гуцульського говору: Березови» (Львів, 2008), Р. І. Осташ, Л. Р. Осташ «Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області» (Львів, 2010), Г. М. Добролюжа «Фразеологічний словник говірок Житомирщини» (Житомир, 2010), Є. Д. Турчин «Словник села Тилич на Лемківщині» (Львів, 2011), Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш «Лексикон львівський: поважно і на жарт» (Львів, 2015), М. І. «Мовний портрет села Тюдів. Словник» (Івано-Франківськ, 2018) та ін.;

2) тематичні словники: М. В. Никончук «Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся» (Київ, 1985), Г. І. Гримашевич «Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок» (Житомир, 2003), І. В. Магрицька «Словник весільної лексики українських східнословобожанських говірок (Луганська область)» (Луганськ, 2003), Г. П. Краєвська «На родовиробничу термінологію центральноподільських говірок: матеріали до Лексичного атласу української мови» (Вінниця, 2018) та ін.

Розглянемо кілька українських лексикографічних праць з метою ознайомлення з особливостями представлення діалектної дієслівної лексики й семантики.

«Словник поліських говорів» П. С. Лисенка [Лисенко] укладений за абеткою та репрезентує діалектний матеріал за принципом «від назви до значення». Серед реєстрових слів подано дієслова:

1) мовлення: *балаб́енить* ірон. 'невиразно, тихо говорити', *балді́кати* 'говорити багато, беззмістовно, неістотно; базікати', *бе́бати* знев. 'настійно повторювати те саме; бубоніти, торохтіти', *шакля́ть* 'шепелявити', *ви́гукуват* 'виклика́ти, просити вийти до кого-небудь', *одка́зуват* 'відповідати', *наспасі́бкват* 'подякувати', *наскро́міть* 'виляяти кого-небудь' та ін.;

2) відономатопоетичні дієслова: *бекотáть* 'бекати (про вівцю)', *мі́кати* 'мукати (про корову, вола тощо)', *ка́вкати* 'нявкати, нявчати', *гелю́чить* 'гегати (про гусей)', *цві́ркати*, *цві́ркнут* 'кричати (про індика)', *тулді́кати* 'кричати (про індиків)', *гу́сті*, *гу́сть* 'вити (про вовків)', *ту́жіть* 'вити (про собаку, вовка)', *ту́ркати* 'крякати (про жаб)' та ін.;

3) конкретної фізичної дії: *паме́рвїть*, *паме́рвїть* 'пом'яти, подрібнити солому', *тіо́ріть* 'лущити, теребити (кукурудзу)', *нахоро́шуват*, *нахоро́шуват*, *нахоро́шїть*, *нахоро́шїть* 'відокремлювати зерна від качана кукурудзи, стручка гороху; лущити', *хоро́шїть*, *хоро́шїть* 'лущити (кукурудзу, квасоллю і т. ін.)', *луза́ть*, *луза́ть* 'лущити, обчищати квасоллю, горох, кукурудзу і т. ін.', *укру́чуват*, *укру́тіть* 'замотувати, ув'язувати', *нап्रे́на́ть*, *напрену́ть* 'одягати', *накладáть* 'одягати, надівати (про одяг, взуття і т. ін.)', *удивáть* 'одягати що-небудь', *туші́ть* 'смалити' та ін.;

4) будівництва: *де́лат* *ха́ту* 'будувати хату', *лямцо́ват*, *лямцю́ват* 'оббивати повстю що-небудь', *пата́ло́чить* 'класти стелю в хаті', *ти́блюва́ть* 'з'єднувати, скріплювати дерев'яні частини тіблем', *шпа́рува́ть* 'забивати планками вертикальні щілини між збитими дошками стіни веранди і т. ін.', *хугова́ть* 'довбати пази у вушакáх' та ін.;

5) пересування: *лі́дкати* 'ходити, тинятися без діла', *штикильга́ть* 'шкандибати, шкутильгати', *гайсáть* 'бігати, скакати', *гарца́ть*, *гарци́коват* 'бігати, скакати' та ін.;

6) завдання удару: *аткле́зават*, *аткле́зат* 'бити', *бору́хатис*
1) 'злегка боротися, граючись'; 2) 'битися навкулачки', *умле́ять* 'ударити', *ушибáть*, *ушибі́ть* 'ударившись, відчувати біль; ударяти що-небудь' та ін.;

7) споживання: *ку́шать* 'їсти', *пагасти́ть* 'почастувати', *папа́сті* 'з'їсти', *шанова́ть*, *шанава́ць* 'частувати, угощати' та ін.;

8) сприйняття: *блюди́ть* 'спостерігати, наглядати', *пагляде́ть* 'подивитися', *патрикува́ть* 'підстерігати, стежити, пильнувати' та ін.

У словнику засвідчено приклади лексико-семантичних явищ:

1) синонімії: *кло́кати*, *кло́кат*, *клу́кати*, *кльоко́тати*, *кри́кати*, *куглі́кати*, *кулю́кати*, *кулді́кати*, *кульду́кати*, *курді́гати*, *ку́ркати*, *тулді́кати*, *цві́ркати*, *цві́ркнуть* 'кричати (про індика)'; *аткле́завати*, *атклеза́ть*, *ба́нити*, *трепа́ть*, *трепа́т* 'бити'; *верга́ть*, *ве́ргати*, *целя́ть* 'брикати задніми ногами під час доїння (про корову)'; *бекота́ть*, *бле́яти*, *бле́їть* 'бекати (про вівцю)'; *гайса́ть*, *гарца́ть*, *гарци́ковати* 'бігати, скакати'; *ва́бити*, *ту́жїть* 'вити (про собаку, вовка)'; *уба́чить*, *угля́нут* 'побачити'; *шту́кува́ти* 'жартувати', *хви́злюва́ти* 'жартувати, веселитися'; *укро́йну́ти* 'шмагонути, стьобнути', *шибо́ну́ти* 'шмагонути, стусоннути' та ін.;

2) полісемії: *облу́плювати*, *облупі́т* 1) 'знімати, очищати шкірку з старої картоплі'; 2) 'знімати, здирати шкіру з забитої тварини'; 3) 'чистити яйце'; *теребі́ть*, *теребі́т*, *теребі́ть*, *те́рабі́ть*, *теребі́ть* 1) 'обрубувати гілля'; 2) 'розчищати, корчувати кущі дерева'; 3) *перен.*, *ірон.* 'багато і довго їсти'; *трепа́ть*, *трепа́т* 1) *с. г.* 'тіпати (про льон, коноплі та ін.)'; 2) 'трясти'; 3) 'бити'; *кичкава́ть*, *кічкава́ть* 1) 'викорчовувати пеньки на лісовій ділянці, щоб зробити землю придатною для хліборобства'; 2) 'обрубувати гілки на поваленому дереві' та ін.;

3) омонімії: *ве́ргати*¹ 'блукати' й *верга́ть*, *ве́ргати*² 'брикати задніми ногами під час доїння (про корову)'; *лупі́ть*, *лупі́т*¹ 1) 'обдирати, знімати шкіру з забитих тварин'; 2) 'чистити, очищати лущайки з картоплі, цибулі, часнику тощо' й *лупі́т*² 'вищиряти, показувати зуби' та ін.

Основа цього словника — це матеріали, які первісно були зібрані до «Атласу української мови» (Київ, 1984) і лише частково розширені й удокладнені, а не збиралися спеціально до словника [Гриценко 2013], що зумовлює його цінність та унікальність.

Діалектна лексика і семантика архаїчного й складного мовно-територіального утворення — Закарпаття (середньозакарпатський, гуцульський, бойківський, лемківський діалекти) представлена у «Матеріалах до Словника українських говірок Закарпатської області» М. А. Грицака [Грицак]. Закарпаття — український етномовний простір, де значною мірою збережено діалектне спілкування, де престижно знати й користуватися рідною говіркою, а своє, регіональне, має позитивну аксіологію. Така ментальна зорієнтованість закарпатських українців є важливою передумовою тривалого збереження народного мовлення, передавання його від покоління до покоління.

Лексична спадщина М. А. Грицака — це машинописні варіанти тексту опрацьованої автором частини словника (від А до К) та картотека первісного матеріалу (від А до Я), що зберігаються в Інституті української мови Національної академії наук України (м. Київ, Україна).

М. А. Грицак наголошував на необхідності повної фіксації лексики говірок та її вичерпного опрацювання в діалектному словникові недиференційного типу, доводив необхідність репрезентувати в лексиконі не тільки виразно говіркові елементи, яких не було в літературній мові чи які вирізняються на тлі стандарту низкою параметрів, а й поширену в мовленні носіїв говірок лексику, ідентичну літературній нормативній, що намагався реалізувати у своєму словнику. Дослідник обґрунтував (і застосував на практиці) різні

форми опису семантики лексем: нульову (за визначенням автора) презентацію значення, коли слово формою і значенням не відрізняється від уживаного в літературній мові, а тому може бути подане без пояснення; наведення літературних еквівалентів до діалектних слів; докладне пояснення значення слова, коли необхідно точно описати місцеві реалії побуту, виробничі процеси, елементи народної культури [Гриценко 2017 : 5–9].

У словнику за абеткою за принципом «від назви до значення» подано різнотематичну дієслівну лексику, яка відбиває довкілля, світ місцевої традиційної матеріальної й духовної культури, риси ментальності носіїв говірок. До кожного реєстрового дієслова подано ремарки, що вказують на його вид — доконаний чи недоконаний, за яким може бути закріплена семантика:

1) *бѣнькати*, *недок.* 1) 'мекати'; 2) 'крутитися, щось робити';
бѣнькнути, *док.* 'мекнути';
 2) *бѣхати*, *недок.* 'сильно бити';
бѣхнути, *док.* 1) 'важко, з шумом упасти'; 2) 'ударити'; 3) 'кинути';
 4) 'вистрелити'; 5) 'швидко влити'; 6) 'накинутися'; 7) 'виткати'; 8) 'обкласати податком';

3) *бѣвтати*, *недок.* 1) 'бѣвтати, колотити'; 2) 'іти нерівною ходою, петляючи, долаючи перешкоди'; 3) 'хлюпати'; 4) 'дуже бити'; 5) 'полохати рибу'; 6) 'штовхати'; 7) 'палати'; 8) 'кашляти'; 9) 'стрибати'; 10) 'ударяти [про грім]';

бѣвtnути, *док.* 1) 'сильно вдарити, штовхнути'; 2) 'налити, хлюпнути'; 3) 'упасти [в яму, воду]'; 4) '[тонуті]'; 5) '[ударити (про грім)]'; 6) '[наскакувати, налітати]'; 7) 'умерти'.

За результатами досліджень М. М. Толстої, закарпатської говір зберігає у живому вигляді давні принципи побудови системи енклітик, зокрема **se* [Толстая : 488]. У словнику зафіксовано уживання зворотних дієслів, що утворені, як відомо, за допомогою постфікса *-ся*, який позбавляє перехідні дієслова зв'язку з об'єктом (прямим додатком) і перетворює їх на неперехідні [Городенська : 201] (напр.: *андурáтися*, *недок.* 'цуратися', *бáбрaтися*, *недок.* 'бруднитися', *банітлувáтися*, *недок.* 'зрушуватися з місця'). Виявлено зворотні дієслова, які вживають в активному стані:

– *барага́тися*, *недок.* 'прозивати барагою': «Кáжу ти чéсно, ни *барага́й с'и ми*»³;

– *ва́битися* (*ва́битиса*, *ва́битиси*, *ва́битис'и*), *недок.* 'вабити': «Хлóпц'і фaлили рoбóту, клікали одéн одного, *ва́билис'и*», «Вони декалоном намастили та й вони *с'а ва́блят*»;

– *валягувáтися* (*вал'игувáтиси*, *вал'аговáтиса*, *валагувáтис'а*), *недок.* 'пустувати': «Йа ни ма́йу куді *вал'агувáтис'а*»;

– *веретеня́тися* (*виритин'áтис'а*), *недок.* 'дражнити веретеном': «Так *с'а ми веретин'áйт*».

У карпатських говорах функціонують давні форми на *-чи* від дієслів з основою інфінітива на [г], [к] [Бевзенко : 127], що зафіксовано словником:

– *беречі́* (*биричі́*), *недок.* 'берегти';

³ Із дозволу в. о. завідувача відділу діалектології, к. філол. н. Л. В. Рябець матеріал (літера В) узято з картотеки М. А. Грицака, яка зберігається в Інституті української мови НАН України (м. Київ, Україна). Принагідно висловлюємо щире подяку викладачеві української мови Галині В'ячеславівні Шкурко (Ужгородський національний університет) за консультацію щодо вживання діалектних дієслів на Закарпатті.

– *беречіся* (*беречіса, беречіси, беречіс'и, биричіс'а*), *недок.* 'стерегтися';
 – *бійли*: $\diamond$ *Бійли* (*бійлы*) *вєричи* 1) 'перекинутися'; 2) 'умерти';
 – *вітечи* (*вѣтечи, вѣтєчи, вѣтичи, вітечи, вѹтечи, вѹтєчи, үтечи*),
док. 'витекти': «Із діравого горшкá мѡже *вѣтечи* водá; Із пивника водá гѡдна *вѣтечи*; Утѣгы молоко ни годно *үтечи*».

Як зазначають науковці, у західнокарпатських говірках зберігся давній звук [i] в інфінітивних формах на -ті [Бевзенко : 127], що відбито словником:

– *бестежіті*, *недок.* 'робити безлад';
 – *бостіся* (*бостіса, бостіс'а, бистіс'а, быстіс'а*), *недок.* 'битися рогами (про худобу)': «Так ся страшно корѡви *болі*, шо Рябуха руг собі зорвала, думала м, же нїгда не перестануть *бѡстіса*»;
 – *бувсіріті* (*бувсіріті*), *недок.* 'бити кулаком';
 – *бурекáті*, *недок.* 'копати (картоплю)'.

М. А. Грицак проаналізував і відтворив багатозначність дієслів, послідовно розмежовуючи окремі значення, відтінки значень: для лексеми *біти* зафіксовано 39 зн., *брінькати* — 13 зн., *бути* — 12 зн., *бітися* — 11 зн., *бáвити* — 10 зн., *буркати* — 9 зн., *бубоніти, бічелувати* — 7 зн., *бұхати* — 6 зн., *бáвитися, брехати, бризкати* — 4 зн., *бідувати, бриніти, брязкати* — 3 зн.

Також у словнику подано дієслівні лексико-семантичні явища:

1) синонімії:

– *áкнути, бѣхнути, бльѡцнути, брізнати, брінькнути, брьѡхнути, брязнути, бұхнути*, *док.* 'ударити', *брукнути*, *док.* 'стукнути, вдарити', *бацнути*, *док.* 'ударити, штовхнути', *бахнути, бряхнути*, *док.* 'сильно вдарити', *бѡвтнути*, *док.* 'сильно вдарити, штовхнути', *бѣвкнути*, *док.* 'ударити, побити когось', *бабікнути*, *док.* 'вдарити за те, що набридливо гукає бабу';

– *бабрéкати, бабріти, бабрюсити*, *недок.* 'недбало щось робити', *бабрати*, *недок.* 'недбало, повільно щось робити';

– *бацнути, брьѡхнути, брязнати, бұхнути*, *док.* 'упасти', *бѡвтнути*, *док.* 'упасти [в яму, воду]', *бехнутися*, *док.* 'впасти, вдаритися';

– *богáритися, бочі́тися, бурмáситися*, *недок.* 'хмаритися', *бовдұритися*, *недок.* 'хмаритися (про купчасті хмари)';

– *бабрати, босоркáнити*, *недок.* 'ворожити', *бабонити*, *недок.* 'ворожити, шептати';

2) омонімії:

– *бивáти*¹ (*бывáти, бувáти*), *недок.* 1) 'траплятися'; 2) 'мешкати, жити';

3) '[іноді приходити кудись, бувати]' та *бивáти*², *недок.* 'часто бити (тільки в піснях)';

– *бáятися*¹ (*ба́йитиси*), *недок.* 1) 'шептатися'; 2) 'піддаватися баяню' та *бáятися*², *недок.* 'боятися'.

Праця Г. П. Краєвської «Народновиробнича термінологія центральнопо-дільських говірок: матеріали до Лексичного атласу української мови» [Краєвська], побудована за гніздовим способом (за принципом «від значення до назви»): словникова стаття об'єднує всі лексеми, які реалізують поняття у досліджуваних говірках та формують ряд синонімів на наддіалектному рівні. Поряд з іншими назвами (наприклад, у рубриці «Термінологія теслярства і столярства» назви ремесла, майстрів, майстерень, інструментів, матеріалу, виробів, деталей, конструкцій) окремими рубриками репрезентовано назви процесів, що пов'язані з традиційними подільськими ремеслами:

1) теслярство і столярство — 'розколювати, розрубувати деревину': *ко'лоти, ку'лоти, ру'бати*; 'згладжувати поверхню деревини': *те'сати, гороб'л'ати, об'т'ісувати, оброб'л'ати, чорно'ва об'робка*; 'різати колоду поперек': *кражу'вати, крижу'вати, 'чапкати* та ін.;

2) бондарство — 'процес складання бочки': *зби'рати 'бочку, наби'вати клеп'ки, скла'дати 'бочку, приу'чати клеп'ки до кол'ік'т'іва*; 'процес набрякання бочки': *буб'н'ав'іти, замо'кати, набра'кати, набу'хати, напу'хати, 'пукнути, роз'датис'а, роши'ратис'а, уплот'н'атис'а* та ін.;

3) стельмаство — 'процес подовження воза': *роз'водити, роз'дати, роз'двигати, розкла'дати, розче'пити, роспус'кати, рост'а'гати, розво'рити, зро'бити на'доўше*; 'процес оббивання ящика воза корою дерева': *дра'ничити, ўкри'вати, ўши'вати, заби'вати, заши'вати, об'и'вати* та ін.;

4) ковальство — 'гартувати': *гарту'вати, за'кал'увати, ка'лити*; 'потовщувати весь матеріал': *ўштоўх'нути, наби'вати, на'сажувати, о'саджувати, о'сад'увати, поса'дити, штиху'вати, штоў'хати* та ін.;

5) плетіння — 'процес зрізування рогозу серпом': *'жати, вижи'нати, жи'нати, 'р'ізати, 'т'ати*; 'процес зняття верхнього шару рогозу': *'дерти, зн'і'мати, лу'пити, лушчити, обди'рати, обчиш'чати, оби'моргати* та ін.;

6) каменярство — 'процес подрібнення породи': *'бити, др'іб'нити, дро'бити, по'бити, розби'вати, тоўк'ти*; 'процес використання пили': *'р'ізати*; 'процес нанесення напису на камінь': *виби'вати, наби'вати* та ін.

Про подібні праці науковці сьогодні говорять, що це «никончуківська методика», «никончуківська схема» представлення діалектного матеріалу, і називають їх ідеографічними (або тематичними) словниками, так званими семантичними словниками [Рябець : 76].

У словнику М. І. Голянич «Мовний портрет села Тюдів» [Голянич] матеріал подано за абеткою за принципом «від назви до значення». «Інтенсивне збирання лексики саме однієї говірки і її наступне лексикографічне опрацювання — єдиний практично можливий шлях проникнення в такі ланки цієї діалектної лексичної системи, які недоступні під час екстенсивного збирання діалектного лексичного матеріалу у відносно широкому ареалі» [Словарь : 5]. «Говірка села Тюдів Косівського району Івано-Франківської області не потрапила до мереж відомих лінгвістичних атласів, не була відтворена в жодному з діалектних словників чи докладних монографічних описах. Тому інформація про говірку с. Тюдів, зібрана й упорядкована М. І. Голянич у вигляді словника, — наголошує П.Ю. Гриценко, — має особливу цінність: це перша спроба ввести в науку ще одну просторову координату мовного розмаїття Гуцульщини, спроба значно удокладнити вже відомі свідчення про гуцульський діалект» [Кульбабська]. Гуцульська лексика фіксує й презентує різноманітні деталі щоденного життя тюдівської спільноти, неповторну місцеву культуру, часто незнану на інших українських теренах, особливості природи, традиційної матеріальної культури, зокрема виробничих процесів (як сплавляння деревини річками, місцева традиція пастухування), харчування, приготування їжі і напоїв, одягу, житла та його опорядження, народної етики, вірувань та обрядів, характер міжособистісних відносин та ін. (напр.: *борса́тисе* 'витягуватися із чогось (про нитки)', *вакнува́ти* 'обробляти щось вапном', *ватагува́ти* 1) 'переробляти молочні продукти на полонині; вівчарити'; 2) 'бути ватагом', *гніті́тисе* 'підрум'янюватися (про хлібні вироби)', *допу́цувати* 'почистити, натерти до блиску', *змлинкува́ти* 'подрібнити щось (передусім м'ясо) на «млинку» — м'ясорубці', *літува́ти* 'пере-

бувати на полонині, працюючи там, протягом літнього періоду', *миглювати* 'складати деревину в «мигли»', *заколідувати* 'отримати грошову винагороду за «коліду»', *закришити* 'заправити страву (передусім борщ) «закришков»', *замаланкувати* 'отримати певні кошти (винагороду) за маланкування (щедрування)', *золювати* 'підбивати взуття (підметки)' та ін.). Водночас цінними є влучні зразки слововживання, «фотографії-цитати»⁴ з народного мовлення. Науковці відзначають, що «автентичне мовлення діалектоносіїв, зафіксоване в різноманітних текстах, — не лише неоціненне джерело якісно нових свідчень про діалекти, а й лист у вічність кожного інформанта» [Кобиринка 2014 : 116], напр.:

— *віхтувати* 'пригощати': «Коло цер'кви ік храм у Т'удев'і / *в'іхту'йут* г'ос'т'і' / а д'екого кліч'ут т х'ат'і і там при'ма'йут / але це йік д'обре зна'ом'і / ген та'м до нас храмн'єни у'рас при'ход'или / а йік д'іда ни ста'ло / то ци'се у'рва'лося»;

— *кл'апцати*, *згруб.* 'робити щось, майструвати; виконувати якусь роботу за допомогою молотка, сокири та ін.': «П'оки здо'ро'їи позво'л'є'ї / то *кл'апца'йу* шош; *Кл'апца'йу* потро'шки / аб'і за'дурно ни сид'іти / бо то на'ў'ємн'у'йіц'е»;

— *кисл'єч'итисе* (*кисл'єч'итисе*) 'ставати «кисліком» (про молоко)': «Мо'локо ў'зим'і ни д'уже *кис'л'єч'іц'е* / х'іба би йіго ко'ло п'єч'і або на п'єч'є дер'ж'є'ў / то ў'л'іт'і ўно бо'рзо *се к'ис'л'єч'іи* / а ў'студ'ін' / н'і / а д'еколи бу'ва'їи так / шо на н'єму гаш л'іт се л'ови / та'і ік та'ке'ў з'єти ў'рот / то на зуб'ах л'іт к'ру'нцка'їи».

У праці відтворено широку сполучуваність діалектних дієслів та подано складну семантичну структуру опорних слів, що у майбутньому дасть можливість дослідникам простежити семантичне варіювання дієслів, залежність їх семантики від різних чинників⁵, зокрема сталі сполуки з опорними словами *бути*, *вийти*, *дійти*, *забути*, *зробити*, *іти*, *їсти*, *класти*, *лісти*, *лічі*, *ловитисе*, *мати*, *мірити* та ін., напр.: *лісти в б'ійку* 'розпочинати бійку; втручатися в неї', *лісти в ду'шу* 'втручатися в чужий внутрішній світ', *лісти в о'чі* 'доказувати щось, вияснюючи стосунки, дорікати, робити зауваження комусь', *лісти в п'єкло* 'піддавати себе великій небезпеці', *лісти (міш'єтисе) в т'то, шо ни тр'єба (ни во'льно)* 'втручатися в справи, які тебе не стосуються', *лісти (за'лісти) в ч'юж'у киш'єню* 'намагатися заволодіти чужими коштами', *лісти (міш'єтисе) ни в сво'є* 'безцеремонно втручатися не в свої справи', *лісти (п'х'атисе) під ма'шину* 'бути необережним на вулиці, не дотримуватися правил пішохода', *лісти під но'ги (ла'зити під ног'ами)* 'заважати комусь', *лісти (вил'азити, вил'азати) ш шк'іри* 'докладати великих зусиль для досягнення чогось'.

Діалектні дієслівні фразеологічні одиниці в діалектних словниках подано переважно поряд з іменниковими, прикметниковими, займенниковими, числівниковими, прислівниковими фразеологізмами подільських і во-

⁴ Про ілюстративний матеріал у діалектних словниках, зокрема цитати-речення та цитати-тексти, приклади, записані з живого мовлення та змодельовані автором словника, див.: [Хобзей 2013].

⁵ П. Ю. Гриценко на основі вирізнення окремих сем із цілісного значення синтагми *тере'бити* + *об'єкт* виділив семантичні субкомплекси та проаналізував семантичне варіювання цього дієслова, див.: [Гриценко 1990: 165–171], а також зазначив, що для окремої говірки чи діалекту важливим є вияв вузьких елементів семантики, та навів як приклад синтагму *хо'дити в гу'цу'ли* 'ходити з Бойківщини на Гуцульщину задля купівлі овець', яка сигналізує про спеціалізацію семантики; такі річчї інколи мають дуже широкі міжслов'янські зв'язки [Гриценко 2013].

линських говірок Хмельниччини (Н. Д. Коваленко), лемківських говірок (Г. Ф. Ступінська, Я. В. Битківська), лемківських говірок Східної Словаччини (Н. Вархол, А. О. Івченко), волинських, західнополіських та середньополіських говірок (З. С. Мацюк), говірок Житомирщини (Г. М. Доброльожа), нижньонадніпрянських говірок (В. А. Чабаненко), східнослобожанських і степових говірок (В. Д. Ужченко, І. В. Мілева) та ін., де фразеологічні одиниці представлено в алфавітному порядку, за стрижневим компонентом фразеологізму, ідеографічними сферами, семантичними полями.

«Фразеологічний словник говірок Житомирщини» Г. М. Доброльожі [Доброльожа] містить дві частини: перша впорядкована за стрижневим компонентом фразеологізму, де окремо виділено частину фразеологізмів із стрижневим компонентом-дієсловом, друга — за ідеографічним принципом. У другій частині: розділ «Фізіологічні потреби та особливості людини» реалізований компонентами 'їсти' (*їсти за трьох, їсти терплячки, кишки марши грають* тощо), 'спати' (*давати хропака, комарика вбити, ловити носом окунів* тощо), 'змерзнути' (*бити дрижаки, зубами морозянку вибивати, палець об палець скакає* тощо) та ін.; розділ 'Інтелектуальні здібності людини' — 'думати' (*ворушити рогом, голову мастити, мозгами шевелити* тощо), 'пам'ятати' (*вбити в макітру, забити на носі, зарубати на лобі* тощо), 'зрозуміти' (*бачити наскрізь, вивести кінці, впала пелена з очей, кидати світло* тощо) та ін.; розділ «Динамічні та статичні ознаки людини» — 'ходити' (*не йде, а малює; обходити Гавла і Павла; струнко, хоть гладиику на голові став* тощо), 'танцювати' (*вдарити танця, вибивати тропака, давати дрозда*), 'з'явитися' (*витикати носа, з неба впасти, тут і вродиться*) та ін. Дослідниця діалектної фразеологічної лексики Н. Д. Коваленко наголошує, що «на сучасному розвитку фразеології важливими стали комплексні дослідження, у яких поєднано структурно-значеннєвий аналіз фразеологічних одиниць, враховано функціональні особливості та їх семантичну організацію, контекстуальні можливості» [Коваленко]; результати цих досліджень покладено в основу сучасних діалектних фразеологічних словників.

У «Матеріалах до евфемістичного словника східнослобожанських і східностепових говірок» І. В. Мілевої [Мілева] сталі вирази поділено на семантичні поля й семантичні ряди, наприклад, семантичне поле 'Сфера подружнього життя' представлено фразеологізмами семантичних рядів 'відмовити під час сватання' (*винести гарбуза, дати ханьки, повісити чайника* тощо), 'зраджувати / зрадити в подружньому житті' (*вести мартівське життя, гуляти як собака, зробити рогатим* тощо), 'розлучитися / розлучатися' (*валізи збирати, кактус виростити (посадити), подушками обкластися* тощо); семантичне поле 'Сфера фізіологічних процесів людини' — 'випустити сечу' (*сходити подзвонити, коней прив'язувати, піти до білого каменю* тощо), 'мочитись уві сні (переважно про дітей)' (*карасиків ловити, купатися в озері, приймати ванну* тощо), 'блювати' (*Веклу ганяти, викладати мозаїку, лякати штрек* тощо); семантичне поле 'Сфера пороків і вчинків людини' — 'пліткувати, обмовити' (*грязюкою обливати, збирати сміття, полоскати зуби* тощо), 'побити / бити, ударити' (*бебелів надавати, відміряти зі стелі до підлоги, виписати мемелів* тощо), 'випити / пиячити, бути п'яним' (*голову заливати, бики розпивати, гриби збирати* тощо) та ін.

Отже, укладання словників — важлива складова частина роботи діалектолога, оскільки «саме діалектні словники є акумуляторами національної пам'яті народу і надійним бар'єром на шляху втрати національних ду-

ховних цінностей, і тому важливо створити такий словник, щоб зберегти для прийдешніх поколінь ті мовні явища в говірках, які вже значною мірою деактуалізувалися, редукувалися, трансформувалися й асимілювалися» [Рябець : 81].

Серед аналізованих українських діалектних лексикографічних праць лише дві безпосередньо присвячені дієслівній лексиці (лемківський говір), які відносять до реконструктивних словників, у решті — інформацію про дієслова подано принагідно. У загальних і тематичних словниках представлено диференційно і недиференційно дієслівну лексику, яка належить до різних лексико-семантичних груп, простежено лексико-семантичні явища — дієслівну синонімію, полісемію, омонімію, звернено увагу на граматично специфічні дієслівні форми (інфінітивні форми на **-чи**, **-ті**, уживання зворотних дієслів в активному стані). У словниках, що побудовані за гніздовим способом, за так званою «никончуківською схемою», репрезентовано назви процесів, пов'язані, наприклад, з традиційними подільськими ремеслами (теслярство, столярство, бондарство, стельмаство, ковальство, плетіння, каменярство), та об'єднано всі дієслівні лексеми й словосполучення, що реалізують поняття у досліджуваних говірках і формують ряд дієслівних синонімів на наддіалектному рівні.

Сьогодні у діалектних словниках автори фіксують складну семантичну структуру дієслів, представляють різні форми опису їхньої семантики (нульова презентація значення, наведення літературних еквівалентів до діалектних слів та докладне пояснення значення), подають сталі словосполучення з опорними дієсловами з метою оприаянити їх широку сполучуваність, звертають увагу на семантику дієслів, що може залежати від їхнього виду, та наводять «фотографії-цитати» до реєстрових дієслів. У діалектних фразеологічних словниках дієслівні фразеологізми представлено поряд з іменниковими, прикметниковими, займенниковими, числівниковими, прислівниковими фразеологізмами різних діалектних ареалів, у яких матеріал подано за абеткою, за стрижневим компонентом фразеологізму, ідеографічними сферами, семантичними полями.

Дієслівна лексика й семантика українських говорів лексикографічно представлена недостатньо та потребує подальших наукових досліджень⁶, зокрема постають проблеми: 1) укладання недиференційних регіональних діалектних словників різних типів, що відбивали б сучасний склад дієслівної лексики українських говірок з максимально зафіксованою семантикою, яка є «важливим і складним для виявлення компонентом лексикографічного опису» [Гриценко 2013], 2) укладання зведеного недиференційного словника української діалектної дієслівної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевзенко П. С. Українська діалектологія. Київ : Наук. думка, 1980. 246 с.
Голянич М. І. Мовний портрет села Тюдів. Словник : у 2 т. Івано-Франківськ : Лілея-НВ. 2018. Т. 1. А—М. 1000 с.
Городенська К. Г. Зворотні дієслова. *Українська мова* : енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 201.

⁶ Про проблеми сучасної української діалектології та діалектної лексикографії див.: [Кобиринка 2013; Кобиринка 2018].

- Гришашевич Г. І. Поліська лексикографія. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка*. 2004. Вип. 17. С. 129–131.
- Грицак М. А. Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області / за ред. П. Ю. Гриценка. Київ : Компанія «Медіа майстер», 2017. Вип. 1: А–Б. 380 с.
- Гриченко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наук. думка, 1990. 268 с.
- Гриченко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наук. думка, 1984. 227 с.
- Гриченко П. Ю. Передмова. Українські говірки Закарпаття в дослідженнях М. Грицака. *Грицак М. А. Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області* / за ред. П. Ю. Гриценка. Київ : Компанія «Медіа майстер», 2017. Вип. 1: А–Б. С. 5–19.
- Гриченко П. Ю. Сучасна діалектна лексикографія: динаміка змісту і форми словників : доп. *Матеріали Пленуму Наук. ради «Укр. діалектна лексикографія на тлі лексикол. та лінгвогеогр. студій»* (Київ, 29 листоп. 2013 р., Ін-т укр. мови НАН України). URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/ukrajinska-mova/Pages/ukrajinska-dialektna-leksykografija-na-tli-leksykografichnyh-studij.aspx> (дата звернення: 28.03.2020).
- Добролюбожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир : ПП Туловський, 2010. 404 с.
- Кобиринка Г. С. Украинские диалекты в свете лексикографии. *Исслед. по слав. диалектологии. 16 : Грамматика слав. диалектов. Механизмы эволюции. Утраты и инновации. Историко-типол. явления*. Москва : Ин-т славяноведения РАН, 2013. 370–375 с.
- Кобиринка Г. С., Яценко Н. О. Пленум Наукової ради «Українська мова» «Українська діалектна лексикографія на тлі лексикологічних та лінгвогеографічних студій» (29 листопада 2013 року, Київ). *Укр. мова*. 2014. № 2. С. 112–117.
- Кобиринка Г. С., Рябець Л. В. Українська діалектологія: витоки та перспективи. *Укр. мова*. 2018. № 4. С. 92–100.
- Коваленко Н. Д. Українська діалектна фразеографія: стан і завдання опрацювання : доп. *Матеріали Пленуму Наук. ради «Укр. діалектна лексикографія на тлі лексикол. та лінгвогеогр. студій»* (Київ, 29 листоп. 2013 р., Ін-т укр. мови НАН України). URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/ukrajinska-mova/Pages/ukrajinska-dialektna-leksykografija-na-tli-leksykografichnyh-studij.aspx> (дата звернення: 28.03.2020).
- Краєвська Г. П. Народновиробнича термінологія центральноподільських говірок: Матеріали до Лексичного атласу української мови. Вінниця : ТОВ «Твори», 2018. 204 с.
- Кульбабська О. В. Марія Голянич. Словникове огранення рідного слова. *Кульбабська О. В. Персональний сайт науковця*. 2019. URL: <https://kulbabska.com/news/aktualni-novyny/253-mariya-golyanich-slovnikove-ogranennya-ridnoji-govirki> (дата звернення: 28.03.2020).
- Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ : Наук. думка, 1974. 260 с.
- Мілева І. В. Матеріали до евфемістичного фразеологічного словника східнослов'янських і східностепових говірок. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 127 с.
- Міроненко Т. В. Стан і напрями дослідження дієслова в літературній та діалектній мовах. *Лінгвістика*. 2013. № 1. С. 191–198.
- Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика). Тернопіль : [Б. в.], 1997. Ч. 1. 56 с.
- Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика). Тернопіль : Джура, 2009. 108 с.
- Русак В. П., Мандик В. А. Современные диалектные словари как результат лекси-

- ко-тематического исследования белорусских говоров. *Исслед. по слав. диалектологии 19–20. Слав. диалекты в соврем. языковой ситуации. Диалектный словарь как способ исслед. слав. диалектов*. Москва : Ин-т славяноведения РАН, 2018. С. 143–151.
- Рябець Л. Український діалектний словник сьогодні: особливості побудови і проблеми укладання. *Укр. мова*. 2019. № 1. С. 71–86.
- Словарь современного русского народного говора (д. Деулино Рязанского района Рязанской области) / под ред. И. А. Осовецкого. Москва : Наука, 1969. 612 с.
- Толстая М. Н. Синтаксис возвратного *сѣ в говоре гуцульского села Головы начала XX века. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* / за ред. П. Ю. Гриценка. Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Компанія «Медіа майстер», 2014. С. 483–489.
- Хобзей Н. В. Діалектний словник: ілюстративний супровід презентації семантики лексем : доп. *Матеріали Пленуму Наук. ради «Укр. діалектна лексикографія на тлі лексикол. та лінгвогеогр. студій»* (Київ, 29 листоп. 2013 р., Ін-т укр. мови НАН України). URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/ukrajinska-mova/Pages/ukrajinska-dialektna-leksykografija-na-tli-leksykografichnyh-studij.aspx> (дата звернення: 28.03.2020).
- Хобзей Н. В. Мовний світ гуцулів у форматі словника: Іван Вагилевич. *Діалектол. студії. 10. Традиції і новаторство* / відп. ред. П. Гриченко, Н. Хобзей. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. С. 51–61.

REFERENCES

- Bevzenko P. S. (1980). *Ukrainska dialektolohiia*. Kyiv: Naukova dumka, 1980. [In Ukrainian].
- Dobroliozha H. M. (2010). *Frazeolohichnyi slovnyk hovirok Zhytomyrshchyny*. Zhytomyr: PP Tulovskyi. [In Ukrainian].
- Holianych M. I. (2018). *Movnyi portret sela Tiudiv. Slovnyk (in 2 vols). Vol. I. A–M*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. [In Ukrainian].
- Horodenska K. H. (2004). *Zvorotni diieslova. Ukrainska mova: Entsyklopediia*. Rusanivskiy V. M., Taranenko O. O. (Chief Eds.) etc. (2-nd ed.). Kyiv: Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana. [In Ukrainian].
- Hrymashevych H. I. (2004). *Poliska leksykohrafiia. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, (17), 129–131. [In Ukrainian].
- Hrytsak M. A. (2017). *Materialy do Slovnyka ukrainskykh hovirok Zakarpatskoi oblasti*. Iss. 1: A–B. P. Yu. Hrytsenko (Ed.). Kyiv: Kompaniia «Media Maister». [In Ukrainian].
- Hrytsenko P. Yu. (1990). *Arealne variuvannia leksyky*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Hrytsenko P. Yu. (1984). *Modeliuvannia systemy dialektnoi leksyky*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Hrytsenko P. Yu. (2013). *Suchasna dialektna leksykohrafiia: dynamika zmistu i formy slovnykiv: dopovid. Materialy Plenumu Naukovoї rady «Ukrainska dialektna leksykohrafiia na tli leksykologichnykh ta lnhvoheohrafichnykh studii» (Kyiv, 29 lystopada 2013 r., Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy)*. URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/ukrajinska-mova/Pages/ukrajinska-dialekt-na-leksykografija-na-tli-leksykografichnyh-studij.aspx> (access date: 28.03.2020). [In Ukrainian].
- Hrytsenko P. Yu. (2017). *Peredmov. Ukrainski hovirky Zakarpattia v doslidzhenniakh M. Hrytsaka. Hrytsak M. A. Materialy do Slovnyka ukrainskykh hovirok Zakarpatskoi oblasti*. Iss. 1: A–B. P. Yu. Hrytsenko (Ed.). Kyiv: Kompaniia «Media Maister», 5–19. [In Ukrainian].

- Khobzei N. V. (2013). Dialektnyi slovnyk: iliustratyvnyi suprovid prezentatsii semantyky leksem: dopovid. *Materialy Plenumu Naukovoï rady «Ukrainska dialektna leksykohrafiia na tli leksykologichnykh ta linhoheohrafichnykh studii»*. (Kyiv, 29 lystopada 2013 r., Instytut ukrainskoï movy NAN Ukrainy). URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/ukrajinska-mova/Pages/ukrainska-dialekt-na-leksykografiia-na-tli-leksykografichnyh-studij.aspx> (access date: 28.03.2020). [In Ukrainian].
- Khobzei N. V. (2015). Movnyi svit hutsuliv u formati slovnyka: Ivan Vahylevych. *Dialektologichni studii. 10. Tradytsii i novatorstvo*. P. Hrytsenko, N. Khobzei (Resp. Eds.). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 51–61. [In Ukrainian].
- Kobirinka G. S. (2013). Ukrainskie dialekty v svete leksikografii. *Issledovaniia po slavjanskoj dialektologii. 16: Grammatika slavjanskih dialektov. Mehanizmy jevoljucii. Utraty i innovacii. Istoriko-tipologicheskie javleniia*. Moscow: Institut slavjanovedeniia RAN, 370–375. [In Russian].
- Kobyrynka H. S., Riabets L. V. (2018). Ukrainska dialektolohiia: vytoky ta perspektyvy. *Ukrainska mova*, (4), 92–100. [In Ukrainian].
- Kobyrynka H. S., Yatsenko N. O. (2014). Plenum Naukovoï rady «Ukrainska mova» «Ukrainska dialektna leksykohrafiia na tli leksykologichnykh ta linhoheohrafichnykh studii» (29 lystopada 2013 roku, Kyiv). *Ukrainska mova*, (2), 112–117. [In Ukrainian].
- Kovalenko N. D. (2013). Ukrainska dialektna frazeohrafiia: stan i zavdannia opratsiuvannia: dopovid. *Materialy Plenumu Naukovoï rady «Ukrainska dialektna leksykohrafiia na tli leksykologichnykh ta linhoheohrafichnykh studii»* (Kyiv, 29 lystopada 2013 r., Instytut ukrainskoï movy NAN Ukrainy). URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/ukrajinska-mova/Pages/ukrainska-dialektna-leksykografiia-na-tli-leksykografichnyh-studij.aspx> (access date: 28.03.2020). [In Ukrainian].
- Kraievska H. P. (2018). Narodnovyrobnycha terminolohiia tsentralnopodilskykh hovirok: Materialy do Leksychnoho atlasu ukrainskoï movy. Vinnytsia: TOV «Tvory». [In Ukrainian].
- Kulbabska O. V. (2019). Mariia Holianych. Slovnykove ohrannennia ridnoho slova. *Kulbabska O. V. Personalnyi sait naukovtsia*. URL: <https://kulbabska.com/news/aktualni-novyny/253-mariya-golyanich-slovnike-ogranennya-ridnoji-govirki> (access date: 28.03.2020) [In Ukrainian].
- Lysenko P. S. (1974). Slovnyk poliskykh hovoriv. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Milieva I. V. (2011). Materialy do evfemistychnoho frazeologichnoho slovnyka skhidnoslobozhanskykh i skhidnostepovykh hovirok. Luhansk: Vydavnytstvo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». [In Ukrainian].
- Mironenko T. V. (2013). Stan i napriamy doslidzhennia diieslova v literaturnii ta dialektanii movakh. *Linhvistyka*, (1), 191–198. [In Ukrainian].
- Pantsio S. (1997). Materialy do slovnyka lemkyvskykh hovirok (diieslivna leksyka). Ternopil: no publ. P. 1. [In Ukrainian].
- Pantsio S. (2009). Materialy do slovnyka lemkyvskykh hovirok (diieslivna leksyka). Ternopil: Dzhura. [In Ukrainian].
- Riabets L. (2019). Ukrainskyi dialektnyi slovnyk sohodni: osoblyvosti pobudovy i problemy ukladannia. *Ukrainska mova*, (1), 71–86. [In Ukrainian].
- Rusak V. P., Mandik V. A. (2018). Sovremennye dialektnye slovari kak rezul'tat leksiko-tematicheskogo issledovaniia belorusskikh govorov. *Issledovaniia po slavjanskoj dialektologii 19–20. Slavjanskije dialekty v sovremennoj jazykovej situacii. Dialektnyj slovar' kak sposob issledovaniia slavjanskih dialektov*. Moscow: Institut slavjanovedeniia RAN, 143–151. [In Russian].
- Slovar' sovremennogo russkogo narodnogo govora (d. Deulino Rjazanskogo rajona Rjazanskoj oblasti). (1969). I. A. Ossoveckiy (Ed.). Moscow: Nauka. [In Russian].

Tolstaja M. N. (2014). Sintaksis vozvratnogo *sę v govore gucul'skogo sela Golovy nachala XX veka. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslovianskyi kontekst*. P. Yu. Hrytsenko (Ed.). Kyiv: Kompaniia «Media Maister», 483–489. [In Russian].

O. M. KHOLODON

The Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

E-mail: kholodonolena@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7546-6479>

VERBS AND THEIR MEANINGS IN UKRAINIAN DIALECTS: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF RESEARCH (LEXICOGRAPHIC ASPECT)

The article deals with the problem of representing dialectal verbs and their semantics in Ukrainian dialectal dictionaries, a source of important data on Ukrainian dialects. The material for the study is several representative Ukrainian lexicographic references, highlighting relevant issues. Only two differential Lemko dialect dictionaries compiled by S. Ye. Pantsio (which belong to reconstructive dictionaries) have been found to deal with dialectal verbs, whereas the others treat them along with other parts of speech. General dictionaries and thesauri of a dialect as a whole, a subdialect or a group thereof represent, either differentially or non-differentially, verbs which belong to various lexico-semantic groups, e.g., verbs of speech (e.g., Lemko *рѣчи*, Polissian *балдікатъ*), movement (e.g., Lemko *кращати*, Polissian *лідкатъ*), eating (e.g., Lemko *звантолїти*, Polissian *наніцти*), perception (e.g., Lemko *прунатур'ятися*, Polissian *наглядѣть*), beating (e.g., Lemko *масакрувати*, *атклезати*) etc., also registering lexico-semantic phenomena (synonymy, polysemy, and homonymy). Dictionaries using the word family principle, or the so-called Nykonchuk's scheme, list designations of processes relating, for example, to traditional Podillian crafts (carpentry, cooperage, wheelwrighting, blacksmithing, weaving, and masonry). Dictionaries of this type are called thematic. Nowadays, dialectal dictionaries represent complex semantic structure of verbs, employing various means of its description (zero representation, the indication of standard language equivalents of dialectal verbs, and detailed explication of meaning); they also include set expressions with entry verbs to show the range of the latter's combinability (e.g., Hutsul *лісти в бійку*, *лісти в очі*, *лісти в пекло*), establish their aspect-dependent semantic variants (e.g., Transcarpathian *бенькати* and *бенькнути*, *бэхати* and *бэхнути*), and give «quotation snapshots» to entry verbs (e.g., Hutsul *віхтувати*, *кліпцати*, *кислечити*). The study outlines vistas of further research into Ukrainian dialectal verbs and their semantics.

Key words: Ukrainian dialects, lexicographic aspect, lexemes, verb semantics, lexico-semantic group of verbs, verbal lexico-semantic phenomena, verb combinability.

Дата надходження до редакції — 15.04.2020

Дата затвердження редакцією — 23.05.2020